

13. Arzybek O. Kozhoshev. Issues of the Development of Digital Entrepreneurship in the Regions of Kyrgyzstan / Arzybek O. Kozhoshev, Chinara R. Kulueva, Aiganysh A. Saiakbaeva, Cholpon A. Nuralieva, Nelli I. Akylbekova // Digital Technologies and Institutions for Sustainable Development. Part of the Advances in Science, Technology & Innovation book series (ASTI). – P. 149-154. DOI: 10.1007/978-3-031-04289-8_25, 2022.

УДК 33.330.3

DOI 10.33514/1694-7851-2023-4-56-64

Алиева Н.Б.

Кыргыз-Түрк Манас Университети, Кесиптик колледжи, ага окутуучу

Алиева Н.Б.

Кыргызский-Турецкий университет «Манас», профессиональный колледж, старший преподаватель

Alieva N.B.

Kyrgyz-Turkish Manas University, Professional College, Senior Lecturer

**ЗАМАНБАП ЭКОНОМИКАНЫН ТРАНСФОРМАЦИЯСЫНА ТААСИР ЭТҮҮЧҮ
НЕГИЗГИ ДҮЙНӨЛҮК ТЕНДЕНЦИЯЛАР
ОСНОВНЫЕ МИРОВЫЕ ТЕНДЕНЦИИ, ВЛИЯЮЩИЕ НА ТРАНСФОРМАЦИЮ
СОВРЕМЕННОЙ ЭКОНОМИКИ
THE MAIN GLOBAL TRENDS AFFECTING THE TRANSFORMATION OF THE
MODERN ECONOMY**

Аннотация: Бул макала саясий жана социалдык-экономикалык системалардын глобалдык трансформациясына таасирин тийгизген негизги тенденцияларды ачып берет. Иш бардык мамлекеттердин жана кызыкдар тараптардын катышуусу менен эл аралык деңгээлде глобалдык кризисти алдын алуу системасын түзүүнү сунуштайт, анын негизги багыттарынын бири негизги глобалдык тенденцияларды өз убагында аныктоо жана социалдык-саясий ошондой эле социалдык-мамлекеттик мамилелерди адаптациялоо болушу мүмкүн. Аларга экономикалык системалар, адамзаттын жашоосунун бардык аспектилерине таасир эткен эки негизги тенденция кеңири талданат: «Ааламдашуу жана адамзаттын бүтүндүгүнүн калыптанышы» (мейкиндиктин тарышы) жана «Тарыхтын тыгыздыгы жана дүйнөлүк тарыхтын жүрүшүнүн тездешти» (убакыттын тарышы). Негизги тенденцияларга таасир этүүчү бардык факторлор (саясий, экономикалык, социалдык-маданий, технологиялык, экологиялык, демографиялык) классификацияланган жана талданган. Санариптештирүүнүн кризисти башкарууга тийгизген таасири да изилденген.

Аннотация: В статье раскрываются основные тенденции, влияющие на глобальную трансформацию политических и социально-экономических систем. Работа предполагает создание системы предупреждения глобальных кризисов на международном уровне с участием всех государств и заинтересованных сторон, одним из основных направлений которой может стать своевременное выявление основных глобальных тенденций и адаптация социально-политических, а также социально-государственных отношений. К ним относятся экономические системы, в котором подробно анализируются две основные тенденции,

влияющие на все аспекты жизни человечества: «глобализация и формирование целостности человечества» (пространственное сужение) и «плотность истории и ускорение хода всемирной истории» (временное сужение). Все факторы, влияющие на основные тенденции (политические, экономические, социокультурные, технологические, экологические, демографические), были классифицированы и проанализированы. Также изучалось влияние цифровизации на антикризисное управление.

Abstract: The article reveals the main trends affecting the global transformation of political and socio-economic systems. The work involves the creation of a system for preventing global crises at the international level with the participation of all States and stakeholders, one of the main directions of which can be the timely identification of major global trends and the adaptation of socio-political, as well as socio-state relations. These include economic systems, in which two main trends affecting all aspects of human life are analyzed in detail: "globalization and the formation of the integrity of humanity" (spatial narrowing) and "the density of history and the acceleration of the course of world history" (temporal narrowing). All factors influencing the main trends (political, economic, socio-cultural, technological, environmental, demographic) were classified and analyzed. The impact of digitalization on crisis management was also studied.

Негизги сөздөр: дүйнөлүк экономика, глобалдашуу, экономикалык системалар, мегатренддер, глобалдык тенденциялар, кризисти башкаруу, стратегиялык башкаруу, санариптик экономика, бизнестин санариптик трансформациясы.

Ключевые слова: мировая экономика, глобализация, экономические системы, мегатенденции, глобальные тенденции, антикризисное управление, стратегическое управление, цифровая экономика, цифровая трансформация бизнеса.

Key words: world economy, globalization, economic systems, megatrends, global trends, crisis management, strategic management, Digital economy, digital transformation of business.

Дүйнөлүк илимде саясий жана социалдык-экономикалык өнүгүүгө узак мөөнөттүү таасирин тийгизген негизги тенденциялар адатта **мегатренддер** деп аталат. Бул түшүнүк биринчи жолу илимий колдонууга белгилүү америкалык футуролог Дж.Нейсбит тарабынан 1982-жылы жарык көргөн «Мегатренддер» аттуу атактуу эмгегинде киргизилген. Бул эмгегинде автор өзгөрүп жаткан коомдун АКШдагы «Кебетеси менен маңызын аныктоочу кыймылдын негизги багыттарын» талдоого алган [1]. Бул «Негизги тенденциялар» так «Чоң тренддер» же мегатренддер деп аталды.

Белгилүү илимпоз В.Смилдин айтымында, адамзаттын тарыхындагы фундаменталдуу өзгөрүүлөр катастрофалар түрүндөгү (же Н.Талеб боюнча “Кара ак куулар” деп аталган [2]) күтүүсүз өлүмгө дуушар болгон үзгүлтүктөр катары да, акырындык менен да көрүнөт.

Глобалдык кырсыктар же “Кара ак куулар” – бул ыктымалдыгы аз, бирок баарын заматта өзгөртө турган окуялар. Ал эми акырындык менен өнүгүп келе жаткан тенденциялар (же тренддер) ачык көрүнүп турат жана учурда 100% ыктымалдуулук менен болуп жатат, бирок алардын кесепеттери кечиктирилгис эффектке ээ жана андан кем эмес олуттуу глобалдык трансформацияларды жаратат. Вацлав Смиттин айтымында, глобалдык өзгөрүүлөрдүн негизги тенденциялары глобалдык кырсыктар түрүндөгү “Кара ак куулардан” кем эмес таасир тийгизет [3].

Н.Талебдин 2007-жылы жарык көргөн “Кара ак куу” аттуу китебинен кийин кризисти башкаруунун теориясы жана практикасы негизги тенденцияларга көңүл бурбастан, потенциалдуу “Кара ак куулар” менен күрөшүүгө басым жасай баштады. Буга карабастан,

дүйнөлүк коомчулук глобалдык коронавирус пандемиясы түрүндө келген дагы бир "Кара ак кууну" ойлоп тапты.

"Кара ак куулардын" күтүүсүз жана аз ыктымалдуулугунан улам, алар менен күрөшүү аракеттери караңгы бөлмөдө кара мышыкты кармоону элестетет, ал тургай ал жерде жок болушу мүмкүн. 2020–2021-жылдар адамзат күтүүсүздөн “Кара ак куулар” түрүндө да пайда болуп, глобалдык тенденциялар түрүндө ачык-айкын көрүнүшү мүмкүн болгон глобалдык чакырыктарга толук даяр эмес экенин көрсөттү.

Бардык мамлекеттердин жана кызыкдар тараптардын катышуусу менен эл аралык деңгээлде глобалдык кризисти алдын алуу системасын түзүү бул кырдаалдан чыгуунун жолу болушу мүмкүн. Глобалдык алдын алуучу кризисти башкаруунун негизги багыттарынын бири негизги дүйнөлүк тенденцияларды өз убагында аныктоо жана мүмкүнчүлүктөрдү активдүү пайдалануу же бүткүл адамзат үчүн мүмкүн болуучу терс кесепеттерди минималдаштыруу максатында аларга саясий жана социалдык-экономикалык системаларды ыңгайлаштыруу болушу мүмкүн.

Андан ары турмуштун бардык чөйрөлөрүндөгү глобалдык кайра курууларга таасир этүүчү жана социалдык-экономикалык системалардын аларга гармониялуу ыңгайлашуусу үчүн эске алынууга тийиш болгон негизги тенденциялар аныкталат. Адам жашоосунун бардык аспектилерине таасир эткен эки негизги тенденциялар:

- 1) Ааламдашуу жана адамзаттын бүтүндүгүнүн калыптанышы (мейкиндиктин тарышы);
- 2) Тарыхтын тыгыздалышы жана дүйнөлүк тарыхтын жүрүшүн тездетүү (убакыттын тарышы). Убакыт менен мейкиндиктин мындай бир убакта тарышы адамзат тарыхындагы уникалдуу көрүнүш.

«Ааламдашуу жана адамзаттын бүтүндүгүнүн калыптанышы» бүгүнкү күндө дүйнө окуялар калейдоскоптун ылдамдыгы менен алмашып турган бир чоң глобалдуу айылга айланып баратат. Электр энергиясын ойлоп табуу, маалыматтык-коммуникациялык технологияларды өнүктүрүү жана өркүндөтүү, аба транспортунун өнүгүшүнө байланыштуу убакыт жана мейкиндик бир кичинекей чекитке чейин кичирейе баштады. Ушундан улам, бир жагынан, ар бир адамдын ишмердүүлүгү бүткүл адамзаттын кызыкчылыгын козгосо, экинчи жагынан, адамзаттын глобалдык көйгөйлөрүнөн эч ким жашыр албайт.

«Глобалдык айыл» түшүнүгү биринчи жолу канадалык философ М.Маклюэн тарабынан 1960-жылдары «Гутенберг галактикасы» (1962) [4] жана «Массалык маалымат каражаттарын түшүнүү» (1964) [5] эмгектеринде киргизилген. Учурда социалдык илимдерде жада калса адамзаттын “Дүйнөлүк бүтүндүгү” түшүнүгү да пайда болду, ал ааламдашуу теориясынын варианттарынын бири болуп, аны жаңы предметтин – “Жалпы адамзаттын” калыптануу процесси катары чечмелейт. Глобалдашууга карабастан, 21-кылымдын башынан бери бүтүндөй адамзаттын өнүгүүсү эки негизги карама-каршы тенденциялар менен мүнөздөлдү, алар да кризисти алдын алуучу башкаруунун алкагында эске алынууга тийиш. Бир жагынан, дүйнөнүн бир тектүүлүгүнүн жогорулашы жана жалпы адамзаттын калыптанышы байкалат. Экинчи жагынан, азыркы дүйнөнүн татаалдыгынын жана көп түрдүүлүгүнүн бир эле учурда өсүшү байкалууда, бул биринчи кезекте миграциялык агымдын көбөйүшүнө байланыштуу ар кайсы өлкөлөрдүн ортосунда да, мамлекеттердин ичинде да этникалык, маданий жана психологиялык гетерогендүүлүктүн күчөшүндө. Мунун натыйжасы бир эле учурда гетерогендик саясий, экономикалык жана социалдык-маданий түзүмдөрдүн конгломератынын жашоосу болуп саналат, бул өлкөлөр ортосундагы чыңалууну күчөтөт жана адамзаттын бүтүндүгүндө жаракаларды жаратат.

Глобалдашуу процесстери кризистик башкаруунун трансформациясына да эки жактан таасир берет. Бир жагынан, кризисти алдын алуу жана реактивдүү башкаруу боюнча чараларды иштеп чыгууда, дүйнө глобалдуу болуп калганын, ал тургай Россиянын терең провинциясындагы чакан бизнеске экинчи жагынан болуп өткөн окуялар таасир этиши мүмкүн экенин эске алуу керек. Экинчи жагынан, кризисти башкаруунун алдын алуучу инструменттери бизнести глобалдык экономикага активдүү ыңгайлаштыруу жана дүйнөлүк жеткирүү чынжырларына интеграциялоо үчүн колдонулушу мүмкүн. Мындай шартта, эң ийгиликтүү компаниялар көбүнчө "жергиликтүү чыгымдар – глобалдык сатуу" стратегиясын карманган компаниялар. Бул дүйнө жүзү боюнча өз өнүмдөрүн саткан трансулуттук компаниялардын өндүрүштү АКШдан Кытайга жана ички чыгымдары төмөн өнүгүп келе жаткан башка өлкөлөргө өткөрүп берүүсүнө дал ушул себеп болгон.

«Тарыхтын тыгыздыгы жана дүйнөлүк тарыхтын тездешти» бул тенденция убакыт бирдигине тарыхый мааниге ээ болгон окуялардын санынын көбөйүшү менен чагылдырылат. Белгилүү адистердин айтымында, Б.Н. Кузык жана Ю.В. Яковец «Тарыхый окуялардын интенсивдүүлүгү 1751–1775-жылдардагы 20,6 бирдиктен 1976–1995-жылдары 213 кө чейин өстү, б.а. 10,3 эсе» [6]. Коомдук илимдерде кээ бир эксперттер ал тургай тарыхтын тездешинин өзгөчө мыйзамын түзүшкөн, бул тарыхый убакыттын тыгыздыгын көрсөтүп турат. Ар бир кийинки доор барган сайын көбүрөөк илимий жана технологиялык ачылыштар пайда болуп, аспаптар жана технологиялар тезирээк өркүндөтүлөт. Белгилүү окумуштуу Сергей Капица белгилегендей, биздин доор тарыхый убакыттын кысылышынын чеги менен коштолуп, оор кесепеттерге алып келет [7].

Тарыхтын тыгыздыгы илимий-техникалык прогресстин тездешинен, калктын санынын жана жыштыгынын көбөйүшүнөн, чектелген ресурстар үчүн ар түрдүү өлкөлөр менен компаниялардын ортосундагы атаандаштыктын күчөшүнөн келип чыккандыгы жалпы кабыл алынган. Учурда болуп жаткан тез өзгөрүү терс психологиялык өзгөрүүлөргө жана стресске алып келет, инсандын да, коомдун да деңгээлинде жашоонун көрсөткүчтөрүн жоготууда. Мындан тышкары, өзгөрүүлөрдүн ылдамдыгы көбүнчө чакан жана ири компаниялардын деңгээлинде кризистерди жаратат.

Заманбаптуулуктун дагы бир өзгөчөлүгү – бир жагынан бүтүндөй адамзаттын өнүгүү, туруктуулук жана жашап кетүү таламдарынын, экинчи жагынан айрым мамлекеттердин, трансулуттук жана жергиликтүү компаниялардын, мамлекеттик эмес субъекттердин кызыкчылыктарынын карама-каршылыгы. Ошону менен бирге адамзаттын таламдары жалпы, ал эми айрым катышуучулардын таламдары жеке. «Биз өзүбүздү эски сарайларда жашап жаткандай алып жүрөбүз, ал эми тарых бизди көптөгөн кошуналары бар чоң батирлүү үйгө көчүрүүдө жана жатакананын жаңы эрежелери» [8].

Ошондуктан, БУУга мүчө бардык мамлекеттердин катышуусу менен эл аралык деңгээлде глобалдык катаклизмдердин алдын алууга багытталган улуттар аралык механизм түрүндөгү кризисти алдын алуучу глобалдык системаны түзүүнүн үстүндө иштөө максатка ылайыктуу көрүнөт. Ошол эле учурда кризисти алдын алуунун мындай улуттар аралык механизми БУУнун көз карандысыз институту түрүндө түзүлүшү мүмкүн.

Саясий жана социалдык-экономикалык системалардын глобалдык кайра түзүлүшүнө таасир этүүчү негизги тенденцияларды төмөнкүдөй классификациялоого болот (таблица 1) [9].

Таблица 1.- Негизги тенденциялардын классификациясы

Тенденциялар	Баяндоо	Мисал
Технологиялык тенденциялар	Технологиядагы өзгөрүүлөр жана өнүгүүлөр, анын ичинде жаңы ойлоп табуулар, инновациялар жана санариптештирүү.	Жасалма интеллект, нерселердин интернетти, блокчейн.
Демографиялык тенденциялар	Калктын структурасынын өзгөрүшү, анын ичинде калктын өсүшү, калктын карылыгы жана миграциясы.	Улгайган адамдардын санынын өсүшү, эмгек миграциясы.
Экологиялык тенденциялар	Курчاپ турган чөйрөдөгү өзгөрүүлөр, анын ичинде климаттын өзгөрүшү, туруктуу өнүгүү жана экологиялык маалымдуулук .	Глобалдык жылуулук, энергиянын кайра жаралуучу булактарын пайдалануу
Геосаясий тенденциялар	Саясий чөйрөдөгү өзгөрүүлөр, анын ичинде географиялык конфликттер, экономикалык интеграция жана эл аралык мамилелер .	Соода согуштары, аймактык блоктор, эл аралык келишимдер.
Коомдук тенденциялар	Коомдогу өзгөрүүлөр, анын ичинде маданий өзгөрүүлөр, коомдук кыймылдар жана өзгөрүп жаткан баалуулуктар .	Гендердик теңчилик, ЛГБТ укуктары, көп түрдүүлүк жана инклюзия
Экономикалык тенденциялар	Экономикадагы өзгөрүүлөр, анын ичинде ИДПнын өсүшү, инфляция, жумушсуздук жана жаңы тармактардын өнүгүүсү.	Санариптик экономика, тейлөө чөйрөсүн өнүктүрүү, ааламдашуу.

Технология тенденциялары – экономикага жана коомго таасирин тийгизген технологиядагы өзгөрүүлөр жана өнүгүүлөр. Алар жаңы мүмкүнчүлүктөрдү аныктап, адамдардын иштөө, өндүрүш жана өз ара аракеттенүү ыкмаларын өзгөртүүгө түрткү берет.

Негизги технологиялык тенденциялардын бири – жасалма интеллектти өнүктүрүү жана колдонуу. ЖИ компьютерлерге жана системаларга маалыматты иштеп чыгууга, маалыматтарды анализдөөгө жана мурда адамдын киргизүүнү талап кылган чечимдерди кабыл алууга мүмкүндүк берет. Бул медицина, финансы, өндүрүш жана транспорт сыяктуу түрдүү тармактарда жаңы мүмкүнчүлүктөрдү ачат.

Дагы бир маанилүү тенденция – буюмдар интернетинин өнүгүүсү. БИ – бул интернетке туташкан физикалык түзүлүштөрдүн тармагы, алар бири-бири менен маалымат

алмашууга жана өз ара аракеттенүүгө жөндөмдүү. Бул процесстерди оптималдаштыруу жана натыйжалуулукту жогорулатуу үчүн түзмөктөр автоматтык түрдө маалыматтарды чогултуп жана талдай турган акылдуу үйлөрдү, акылдуу шаарларды жана акылдуу заводдорду түзүүгө мүмкүндүк берет.

Блокчейн – блоктордун чынжырчасы түрүндөгү транзакцияларды жана маалыматты жазып турган бөлүштүрүлгөн маалымат базасы. Бул маалыматтын коопсуздугун жана ачык-айкындыгын камсыздайт, аны финансылык транзакциялар, жеткирүү чынжырын башкаруу жана ишенимдүүлүк жана ишеним талап кылынган башка чөйрөлөр үчүн пайдалуу кылат.

Робототехника жана автоматташтыруу ар кандай тармактарда барган сайын маанилүү роль ойноп жатат. Роботтор жана автоматташтырылган системалар күнүмдүк жана кооптуу иштерди аткарып, өндүрүмдүүлүктү жогорулатат жана чыгымдарды азайтат. Алар медицина, билим берүү жана башка тармактарда кызмат көрсөтүүнү жакшыртуу жана адамдардын муктаждыктарын канааттандыруу үчүн да колдонулушу мүмкүн. Технологиялык тенденциялар өнүгүп, жашообузга өзгөрүүлөрдү алып келүүдө. Бул тенденцияларды түшүнүү бизге адаптациялоого жана азыркы дүйнөдө ийгиликке жетүү үчүн жаңы мүмкүнчүлүктөрдү пайдаланууга жардам берет.

Демографиялык тенденциялар - калктын жана анын курамынын өзгөрүшүн билдирет. Алар суроо-талапка жана калктын керектөөсүнө таасир эткендиктен экономикада маанилүү роль ойнойт.

Негизги демографиялык тенденциялардын бири - калктын өсүшү. Дүйнө калкынын саны учурда 7 миллиарддан ашат жана өсүүнү улантууда. Бул товарларга жана кызмат көрсөтүүлөргө суроо-талап да көбөйөт дегенди билдирет, бул бизнести жана экономикалык өнүгүүнүн жаңы мүмкүнчүлүктөрүн түзүшү мүмкүн.

Дагы бир маанилүү демографиялык тенденция - калктын карылыгы. Өмүрдүн узактыгынын өсүшү жана төрөттүн төмөндөшү менен калктын жалпы санында улгайган калктын үлүшү көбөйүүдө. Бул саламаттыкты сактоо, карыларга кам көрүү жана пенсиялык системалар сыяктуу кээ бир товарларга жана кызматтарга суроо-талапка таасирин тийгизиши мүмкүн.

Миграция дагы бир маанилүү демографиялык тенденция. Адамдар жакшы жашоо, жумуш же окуу үчүн бир өлкөдөн экинчи өлкөгө көчүп кетишет. Бул алар көчүп бара жаткан өлкөнүн экономикасына, ошондой эле алар кетип жаткан өлкөнүн экономикасына таасирин тийгизиши мүмкүн. Миграция жумушчу күчүнүн өзгөрүшүнө, маданий көп түрдүүлүккө жана ар кандай товарларга жана кызматтарга болгон муктаждыкка алып келиши мүмкүн.

Демографиялык тенденцияларды түшүнүү бизге экономикадагы өзгөрүүлөрдү болжолдоого жана ыңгайлашууга жардам берет. Бул калктын реалдуу муктаждыктарына жана суроо-талаптарына негизделген чечимдерди кабыл алуу үчүн бизнес, өкмөт жана жалпысынан коом үчүн пайдалуу болушу мүмкүн.

Геосаясий тенденциялар – экономикага жана эл аралык мамилелерге таасирин тийгизген дүйнөдөгү саясий кырдаалдын өзгөрүшү жана өнүгүшү. Алар географиялык, тарыхый, маданий жана экономикалык факторлор менен аныкталат.

Геосаясий тенденциялар төмөнкүлөрдү камтышы мүмкүн:

Эл аралык мамилелердеги жылыштар бул конфликт, кызматташтык же геосаясий күчтүн өзгөрүшүнөн улам келип чыгышы мүмкүн болгон мамлекеттер менен аймактардын ортосундагы мамилелердеги өзгөрүүлөр.

Мисалы, эл аралык мамилелердеги жылыштар союздардын өзгөрүшүн, жаңы геосаясий оюнчулардын пайда болушун же учурдагы күчтөрдүн таасиринин өзгөрүшүн камтышы мүмкүн.

Аймактык талаштар бул мамлекеттердин же аймактардын ортосундагы чыр-чатактар жана белгилүү бир аймактарга дооматтар. Аймактык талаштар ар кандай себептерден улам келип чыгышы мүмкүн, мисалы, тарыхый дооматтар, ресурстук кызыкчылыктар же улуттук амбициялар. Алар геосаясий кырдаалга жана эл аралык мамилелерге олуттуу таасирин тийгизиши мүмкүн.

Экономикалык блоктор жана интеграция бул мамлекеттерди же аймактарды экономикалык блокторго же интеграциялык уюмдарга бириктирүү процесси. Экономикалык блоктор экономикалык күчтү жана таасирин жогорулатуу, сооданы жана инвестицияны жеңилдетүү жана саясий туруктуулукту жакшыртуу үчүн түзүлүшү мүмкүн. Экономикалык блоктордун мисалдары Евробиримдик жана Түштүк Америка альянсы.

Миграция агымы бул адамдардын бир өлкөдөн же региондон экинчисине көчүүсү. Миграция агымы экономикалык мүмкүнчүлүктөр, саясий туруксуздук же жакшы жашоону издөө сыяктуу ар кандай факторлор менен шартталышы мүмкүн. Алар геосаясий кырдаалга, демографиялык жана социалдык мамилелерге таасирин тийгизиши мүмкүн.

Геосаясий тенденциялар дүйнөлүк экономикада маанилүү роль ойнойт, анткени алар соодага, инвестицияга, саясий туруктуулукка жана эл аралык мамилелерге таасир этиши мүмкүн. Бул тенденцияларды түшүнүү жана талдоо глобалдык чөйрөдөгү өзгөрүүлөрдү алдын ала билүүгө жана ыңгайлашууга жардам берет.

Социалдык тенденциялар коомдогу өзгөрүүлөрдү, анын ичинде баалуулуктарды, жүрүм-турумду, жашоо образын жана адамдардын ортосундагы мамилелерди чагылдырат. Аларга технологиялык инновациялар, демографиялык өзгөрүүлөр жана маданий жылыштар сыяктуу ар кандай факторлор себеп болушу мүмкүн.

Маанилүү социалдык тенденциялардын бири – аялдардын коомдогу ролунун өзгөрүшү. Акыркы он жылдыктарда аялдар жашоонун ар кандай тармактарында, анын ичинде карьерада, билимде жана саясатта көз карандысыз, жигердүү жана ийгиликтүү болуп калышты. Бул салттуу гендердик ролдордун өзгөрүшүнө жана аялдар үчүн жаңы мүмкүнчүлүктөрдүн түзүлүшүнө алып келди. Ар түрдүүлүктү жана инклюзивдүүлүктү жогорулатуу.

Социалдык тенденция ар түрдүүлүктү жана коомго кошууну камтыйт. Барган сайын көп адамдар расасына, этникалык тегине, сексуалдык ориентациясына жана динине карата айырмачылыктарды таанып, баалашат. Бул ар бир адам бирдей мүмкүнчүлүккө жана урматтоого укуктуу болгон толеранттуу жана ар түрдүү коомго алып келет.

Технологиянын жана интернеттин өнүгүшү менен социалдык тенденциялар да коммуникация ыкмаларын өзгөртүү менен байланышкан. Адамдар баарлашуу, маалымат алмашуу жана жамааттарды түзүү үчүн социалдык тармактарды, мессенджерлерди жана башка санариптик платформаларды көбүрөөк колдонушат. Бул биздин өз ара аракеттенүү жолубузду өзгөртүп, коомдук активдүүлүк жана уюштуруу үчүн жаңы мүмкүнчүлүктөрдү түзүп жатат.

Социалдык тенденциялар ошондой эле экологиялык көйгөйлөр жана туруктуу өнүгүүнүн зарылчылыгы жөнүндө маалымдуулуктун өсүшүн чагылдырат. Адамдар жаратылышты сактоонун, ресурстарга кам көрүүнүн жана климаттын өзгөрүшүнө каршы күрөшүүнүн маанилүүлүгүн барган сайын түшүнүп жатышат. Бул керектөөчүлөрдүн

каалоолорунун өзгөрүшүнө, экологиялык технологиялардын өнүгүшүнө жана жаңы экологиялык демилгелердин пайда болушуна алып келет.

Социалдык тенденциялар дүйнөлүк мобилдүүлүктүн өнүгүшү менен да байланыштуу. Адамдар жумуш, окуу же жеке өнүгүү үчүн башка өлкөлөргө көбүрөөк кетип жатышат. Бул көп маданияттуу коомдорду жаратат, анда ар кандай маданияттар жана тилдер бар адамдар өз ара аракеттенип, тажрыйба алмашат. Бул экономикага, туризмге жана эл аралык мамилелерге да таасирин тийгизет.

Жалпысынан алганда, социалдык тенденциялар коомдогу өзгөрүүлөрдү чагылдырып, адамдардын жашоосунун ар кыл жактарына таасирин тийгизет. Бул тенденцияларды түшүнүү жана талдоо социалдык чөйрөдөгү өзгөрүүлөрдү алдын ала билүүгө жана ыңгайлашууга жардам берет.

Экономикалык тенденциялар– макродеңгээлде экономикада байкалган өзгөрүүлөр жана багыттар. Алар өндүрүш, керектөө, инвестиция, соода жана финансы сыяктуу экономикалык иштин ар кандай аспектилерин камтыйт.

Негизги экономикалык тенденциялардын бири - экономикалык өсүш. Экономикалык өсүш – бул өлкөдө өндүрүштүн жана кирешенин көбөйүшү. Буга инновация, технологиялык прогресс, өндүрүмдүүлүктү жогорулатуу жана инвестиция сыяктуу ар кандай факторлор аркылуу жетишүүгө болот.

Эл аралык соода дагы бир маанилүү экономикалык тенденция болуп саналат. Өлкөлөр ортосундагы эркин соода экономикалык өсүштү жана өнүгүүнү стимулдайт. Ал өлкөлөргө атаандаштык артыкчылыкка ээ болгон товарларды жана кызмат көрсөтүүлөрдү өндүрүүгө адистешүү жана аларды башка өлкөлөр менен алмашууга мүмкүндүк берет.

Экономиканы өнүктүрүүдө инновация жана технологиялык прогресс негизги ролду ойнойт. Жаңы технологиялар жана идеялар өндүрүш процесстерин өркүндөтүп, жаңы өнүмдөрдү жана кызматтарды жаратып, натыйжалуулукту жана жашоонун сапатын жакшыртат. Инновацияны маалыматтык технологиялар, медицина, энергетика жана транспорт сыяктуу ар кандай тармактар менен байланыштырса болот.

Туруктуу өнүгүү - заманбап экономикада барган сайын актуалдуу болуп жаткан тенденция. Ал экономикалык өсүштүн, социалдык өнүгүүнүн жана айлана-чөйрөнү коргоонун ортосундагы балансты камтыйт. Туруктуу өнүгүү кайра жаралуучу энергияны колдонуу, парник газдарынын эмиссиясын азайтуу, эмгек шарттарын жакшыртуу жана теңсиздик менен күрөшүү сыяктуу аспектилерди камтыйт.

Финансы рынокторунда акциялар, облигациялар, валюталар жана товарлар сыяктуу финансылык инструменттердин соодасы ишке ашат. Бул тенденция инвестициялоо, кредиттөө, тобокелдиктерди башкаруу жана финансылык туруктуулук сыяктуу ар кандай аспектилерди камтыйт. Финансы рыноктору экономиканын иштеши үчүн абдан маанилүү жана олку-солкулуктарга жана кризистерге дуушар болушу мүмкүн.

Жалпысынан алганда, экономикалык тенденциялар экономикадагы өзгөрүүлөрдү чагылдырып, адамдардын жашоосунун ар кандай аспектилерине таасирин тийгизет. Бул тенденцияларды түшүнүү жана талдоо экономикалык чөйрөдөгү өзгөрүүлөрдү алдын ала билүүгө жана ыңгайлашууга жардам берет.

Биз дүйнөлүк экономикага таасирин тийгизген ар кандай тенденцияларды карап чыктык. Технологиялык, демографиялык, экологиялык, геосаясий жана социалдык тенденциялардын өзүнө тиешелүү өзгөчөлүктөрү жана мамилелери бар. Алар экономиканын өнүгүшүн аныктап, бизнес жана мамлекеттер үчүн жаңы мүмкүнчүлүктөрдү жана

чакырыктарды жаратат. Бул тенденцияларды түшүнүү жана талдоо келечектеги өзгөрүүлөрдү болжолдоого жана негизделген экономикалык чечимдерди кабыл алууга мүмкүндүк берет.

Колдонулган адабияттар:

1. Нэйсбитт Дж. Мегатренды/ Пер. с англ. – М.: АСТ, 2003.
2. Талейб Н. Черный лебедь. Под знаком непредсказуемости – М.: КоЛибри, 2010.
3. Смил В. Глобальные катастрофы и тренды –М.: АСТ-Пресс, 2012.
4. McLuhan, Marshall (1962). The Gutenberg Galaxy: the making of typographic man. Toronto, Canada: University of Toronto Press.
5. McLuhan, Marshall (1964). Understanding Media: The Extensions of Man. McGraw-Hill.
6. Кузык Б.Н., Яковец Ю. В. Цивилизации: теория, история, диалог, будущее. В двух томах. Том II. Будущее цивилизаций и геоцивилизационные измерения. – М.: 2006.
7. Капица С. П. Об ускорении исторического времени // Новая и новейшая история, 2004, № 6.
8. Баталов Э. Современные глобальные тренды и новое сознание // Международные процессы, 2012, Том 10, № 1(28).
9. Хитрых Д. Электромобили: мировые тренды, проблемы и перспективы // Энергетическая политика, 2021, 27.01.

УДК 338.1

DOI 10.33514/1694-7851-2023-4-64-72

Асанбекова А.А., Белеков Т. К.

М. Рыскулбеков атындагы КЭУ, студент,

Б.Ельцин атындагы Кыргыз-Орус Славян университети, Менеджмент, кафедрасы,
э.и.к., доцент

Асанбекова А.А., Белеков Т. К.

КЭУ им. М. Рыскулбекова, студент,

Кыргызско-Российский Славянский университет имени Б. Ельцина,
кафедра Менеджмент, к.э.н., доцент

Asanbekova A.A., Belevkov T. K.

Kyrgyz Economic University named after M. Ryskulbekov, student,

Kyrgyz-Russian Slavic University named after B. Yeltsin, department
Management, Ph.D., Associate Professor

ТУРУКТУУ ӨНҮГҮҮДӨГҮ ЭКОНОМИКАНЫН УЧУРДАГЫ ГЛОБАЛДЫК

ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ

**СОВРЕМЕННЫЕ ГЛОБАЛЬНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ ЭКОНОМИКИ УСТОЙЧИВОГО
РАЗВИТИЯ**

MODERN GLOBAL ECONOMIC TRENDS SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Аннотация: Туруктуу өнүгүү концепциясынын теориялык негиздери, ошондой эле жаңы экономикалык чакырыктар шартында туруктуу өнүгүүнүн заманбап тенденциялары